

НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИ ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА ТАТБИҚ ЭТИШ

*мавзуидаги Республика илмий
семинар материаллари*

КВК 80.2(5 O'zb) 4
М 36
UO'K: 55.5.2.8

ISBN 978-9943-381-20-9

Номаддий маданият меросни таълим тизимига татбиқ этиш /
мавзuidaги Республика илмий семинар материаллари - Т.:
«NAVRO'Z» нашриёти 2015 й., 264 бет.

Ушбу илмий тўплам А1-011-ракамли "Номаддий маданият мероснинг табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни таълим тизимига татбиқ этиш" мавзусидаги амалий лойиха доирасида ўтказилган илмий семинар материаллари бўлиб, у ўзбек халқининг номаддий маданият меросни таълим тизимига татбиқ этиш таҳлилига доир мақолаларни ўзида жамлаган.

Мазкур семинар материалларидан касб-хунар ва олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари, талабалар, мустақил тадқиқотчилар, шунингдек, мазкур муаммога кизикувчи кенг китобхонлар фойдаланиши мумкин.

Лойиха раҳбари ва масъул муҳаррир:

филология фанлари номзоди **О.М. Ахмедова**

Тақризчилар:

филология фанлари доктори, профессор **Ж.С. Эшонкулов**;
тарих фанлари доктори, профессор **А.А. Аширов**

Семинар материаллари Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Илмий кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган.

© «NAVRO'Z» нашриёти

КИРИШ

Халқимизнинг дунёкараши, ижтимоий-сиёсий, маънавий-эстетик ва фалсафий қарашларини ўзига хос тарзда бадиий талқин қилувчи номаддий маданият мерос намуналари хилма-хил жанрлар ва аъёнларнинг ўз ичига олган ғоят нодир манба ҳисобланади. Зеро, номаддий маданият мерос намуналари она диёримизда юксак маданиятни бунёд этган аجدодларимизнинг турмуш тарзи, орзу-интилишлари, урф-одаг, маросим ва аъёнларини мукаммал акс эттирганлиги учун ҳам қадридлир. Ушбу меросни асраб-авайлаш ва уларни келгуси авлодларга етказиш бизнинг улкан вазифамиздир.

Ушбу вазифани амалга ошириш юзасидан юртимизда бир-қанча чора-тадбирлар амалга оширилди. Хусусан, халқ оғзаки бадиий ижодини ривожлантириш соҳасида 1999 йил 13 январда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Алпомиш" дostonи яратилганлигининг 1000 йиллигини нишонлаш тўғрисида"ги тарихий қарори, "Ўзбекистон Республикаси халқ бахшиси фахрий унвонини белгилаш тўғрисида"ги 2000 йил 14 мартдаги Фармони, "Юксак маънавият – енгилмас куч" китобидаги фикр-мулоҳазалар, йўл-йўриқлар ва х.к. Айниқса юртбошимизнинг "2010-2020 йилларда номаддий маданият мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастури" олдимишга улкан вазифаларни қўйди. Мазкур Давлат дастури амалга ошириш номаддий маданият меросни ҳар томонлама чуқур ўрганишни тақозо этади. Бу мерос ўзида бир қанча йўналиш ва жанрларни қамраб олади.

Давлат дастурининг 5-бандида номаддий маданият мероснинг барча йўналишлари бўйича грантлар ажратилишини таъминлаш, илмий-тадқиқот ишларини қучайтириш, тадқиқот ишларига ёш олимларни жалб этиш вазифаси ҳам қўйилган. А1-011-ракамли "Номаддий маданият мероснинг табиат ва коинотга оид билим ва урф-одадларни таълим тизимига татбиқ этиш" мавзусидаги 2015 – 2017 йилларга мўлжалланган амалий лойиха ҳам Давлат дастурининг ушбу банди ижросига хизмат қилади.

Маълумки, сўнгги йилларда номаддий маданият меросни ўрганишга доир қўллаб-таъминлаш, анжуманлар ташкил этилмоқда. Бу тадбирларни ўтказишдан асосий мақсад неча асрлардан буён халқнинг аجدодлардан авлодларга мерос бўлиб ўтиб келаётган номаддий маданият мерос намуналарини тўлиқ ҳолида келгуси наслларга етказишдан иборатдир.

Кириш.....	259
Сайфуллаев Б. Ўзбек халқ томоша санъати анъаналарининг маънавий-эстетик асослари.....	260
Йўлдошева С. Анъана ва маросимларни ёшлар турмуш тарзига сиёсий фолклор санъатининг ўрни.....	261
Аширов А. Миллий маросимлар – маънавий бойлигимиз.....	262
Эшонкулов Ж. Номоддий маданий мерос ва ўзбек халқ кўшиқлари масалалари.....	263
Тошматов Ў. Устнос нардиное творчество Узбекистана.....	264
Маллаханов С. Номоддий маданий меросни хужжатлаштиришда хамкорлик.....	265
Исакулова Н. Номоддий маданий меросни таълим тизимига таълим тизимининг таълим тизимининг ўрни.....	266
Махмудова М. Изучение нематериального культурного наследия узбекского народа на примере проекта «Поощрение нематериального культурного наследия среди педагогов».....	267
Ахмедова О. Табиат ва кинотта оид билим ва урф-одатлар – маданий мерос замиридаги безавол ва бардавом кадриятлар сифати.....	268
Абдуллаева М. Номоддий маданий мероснинг табиат ва кинотта оид кўникмаларни таълим тизимига сингдириш масаласи.....	269
Юсупов Б. Номоддий маданий мероснинг ёшлар маънавий таълими.....	270
Давлатов С. Ўзбек тўй маросимларининг жанр хусусиятлари.....	271
Маматқосимов Ж. Номоддий маданий мероснинг таълим тизимининг таълими.....	272
Абдуллаева Г. Номоддий маданий меросни таълимга сингдириш масаласи.....	273
Расулов Ў. Бухоро мусикасига бағишланган тадқиқотлар керак.....	274
Тошматов Ў. Дорбозлик ва дор ости томоша санъати.....	275
Абдирасилов С., Хисамиева С. Формирование патристического искусства на уроках изобразительного искусства.....	276
Исакулова Н. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилишда таълим тизимининг таълими.....	277
Норимбетов Т. Урф-одатлар, улуғ ва анъаналарнинг келиб чиқиши.....	278
Абдуллаева М. Номоддий маданий мерос ва фарзанд тарбияси.....	279
Солиқова М. Кексаларин эъзозлаш – олий кадриятдир.....	280
Нишоновбоева Қ. Халқнинг жонли овози.....	281
Абдуллаева Г. Чорвачилик билан боғлиқ урф-одатлар ва маросимлар.....	282
Ахмедов К. Баркамол авлодни тарбиялашда миллий кадриятлар одатларининг аҳамияти.....	283

кириштириш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилинди. Шунингдек, халқаро Конвенциянинг талабларини тўла бажариш мақсадида махсус дастур ишлаб чиқилди ва 2010 йил 10 октябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 222-сонли қарори билан “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш” Давлат дастури тасдиқланди. Мазкур Давлат дастурининг аксарият бандлари мамлакатимизда истикомат қилаётган барча миллият ва элатларнинг номоддий маданий меросини сақлаш ва келгуси авлодга етказиш масалалари билан боғлиқ.

Ўзбекистонда яшаётган халқларнинг миллий турфа хиллик борасидаги ҳуқуқлари сақланаётганлигини мамлакатимиз ҳудудида турли миллият вакилларининг хаваскорлик санъатига бўлган муносабатда ҳам кўриш мумкин бўлади. Маълумки, хаваскорлик санъатида энг яхши натижаларга эришган, барқарор фаолият кўрсатаётган жамоаларга “Халқ хаваскорлик жамоаси” унвони берилган ҳам қувонарлидир.

Мамлакатимизда ўтказиладиган байрамлар турли миллият вакилларини жипслаштириш хусусиятига эга бўлади. Хусусан, Наврўз умумхалқ байрами мамлакатимизнинг барча аҳолиси томонидан кенг нишонланиши, ушбу байрам тадбирларида тарихий ваганларда бу байрам нишонланмайдиган юрдошларимизнинг ҳам фаол иштироки буни исботлайди. Наврўз байрами давомида ҳар бир миллият ўз маданияти ва санъатини намойиш этиш орқали умумий хурсандчиликка ўз хиссасини қўшади ва шу билан бир қаторда миллиятимизга мансуб анъаналарни биргаликда бажаради, миллий таомлар тайёрлашида иштирок этади. Бундай байрамлар ижтимоий ҳамжиҳатликни таъминлашда катта роль ўйнаши табиийдир.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистонда яшаётган ҳар қандай миллият ёки элат ўз маданияти, тили, урф-одат ва анъаналарини сақлаб қолиши ва намоён этиши учун ҳуқуқий асос яратилган. Ушбу миллият ва элатларнинг маданияти Ўзбекистон халқлари маданиятининг ажралмас қисми сифатида хурмат қилинади, эъзозланади ва муҳофаза қилинади. Чунки улар биргаликда маданий турфа хилликни таъминлайди, ўзаро бир-бирини бойитиши ва барқарор тараққиёт учун хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон” 2012.
2. Номоддий маданий мерос бўйича меъёрий хужжатлар. – Т.: 2012.

2. ICHSAP (ИЧКАП) – Осиё ва Тинч океани минтакасида номоддий маданий мерос бўйича халқаро ахборот ва ҳамкорлик маркази (Korea).

3. ARCEU – Осиё ва Тинч океани минтакаси халқаро ҳамжихатлик таълим маркази.

Мазкур марказ томонидан ҳам (Сказительское искусство) бахшилик санъати – оғзаки ижро бўйича катта лойиҳа амалга оширилмоқда. Профессор Ў.Топматовнинг саъй-ҳаракатлари билан “Алпомиш” достони инглиз тилига таржима қилиниб, мазкур марказга тақдим этилган. Ҳозирги кунда ҳам мутахассисларимиз ушбу марказнинг анжуманларида иштирок этиб ўз малакаларини оширмоқдалар.

4. IRCI – Осиё ва Тинч океани минтакаси номоддий маданий мерос халқаро илмий-тадқиқот маркази (Япония).

Ушбу марказ билан келажакда ўзбекистонлик мутахассислар НММ бўйича илмий тадқиқотлар амалга ошириш истагини билдирсалар, музокаралар олиб бориш мумкин.

5. CRHAP – Осиё ва Тинч океани минтакаси номоддий маданий мерос халқаро ўқув маркази (Хитой).

Мазкур марказ билан Миллий комиссия музокаралар олиб бормоқда. Ушбу марказда НММни муҳофаза қилиш ва хужжатлаштириш бўйича ўқув курслари амалга оширилади. Келажакда ўзбекистонлик мутахассислар ҳам ўз малакаларини ушбу марказда ошириш имкониятига эга бўладилар.

Самарқанд шаҳридаги Марказий Осиё тадқиқотлари халқаро институти орқали ICHSAP ташкилотининг молиявий кўмагида НММни муҳофаза қилиш ва келажак авлодга етказиш мақсадида Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий методик марказида мутахассислар гуруҳи тузилиб, Республика бўйлаб 3 босқичли – 1-босқич Фарғона водийси, 2-босқич Жиззах, Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари ҳамда 3-босқич Навоий, Бухоро, Хоразм вилоятлари ва Қорақалпағистон Республикаси бўйлаб НММни хужжатлаштириш учун махсус экспедициялар амалга оширилди.

Бу экспедиция натижалари бўйича Миллий комиссия кўмагида махсус лойиҳа тайёрланиб, НММни ўзида сактовчиларни рўйхатга олиш, аудио/видео ва бошқа турдаги хужжатлаштириш ишларининг тўплами ICHSAP томонидан Корея Республикасида чоп этилиб, Ўзбекистон Республикасининг барча вилоятларига Республика халқ

ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий методик маркази орқали бепул тарқатилди. ВЕБ – саҳифа ўзбек, рус ва инглиз тилда яратилди. Янгитдан Ўзбекистоннинг НММ Миллий рўйхати ҳар бир элементнинг қисқача таърифи билан ўзбек ва инглиз тилларида тайёрланди. Ўзбекистоннинг НММ бўйича фаолият олиб бораётган олимларимизнинг (Ў.Топматов, Р.Абдуллаев, М.Жўраев, Ж.Эшонкулов ва бошқалар) кимматли мақолалари Миллий комиссиянинг кўмагида ICHSAP ташкилотининг НММ хабарномасида мунтазам равишда чоп этилмоқда. Бундан ташқари, ICHSAP ва бошқа халқаро ташкилотлар томонидан амалга оширилаётган халқаро конференцияларда ўзбекистонлик мутахассисларимиз НММни муҳофаза қилишдаги тажрибалари бўйича маърузалар қилмоқдалар.

НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИ ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА ТАТБИҚ ЭТИШДА ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ЛОЙИХАЛАРИНИНГ ЎРНИ

Н.Исакулова,
ЎзДЖТУ доценти, пед.ф.д.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги 222-қарорига 1-илова - “2010 – 2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастури”нинг 5-бандида номоддий маданий мероснинг барча йўналишлари бўйича грантлар ажратилишини таъминлаш, илмий-тадқиқот ишларини кучайтириш, тадқиқот ишларига ёш олимларни жалб этиш вазифаси ҳам қўйилган. Бугунги кунда тақлиф этилаётган номоддий маданий мерос номоддий маданий мерос мавзуси билан боғлиқ амалий илмий-техник тадқиқотлар дастурларидан қуйидагилар мавжуд:

- ЁА1-003. “Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини шакллантириш” мавзусидаги 2014 – 2015 йилларга мўлжалланган ёш олимларнинг амалий лойиҳа;

- ЮНЕСКОнинг Бангкок (Таиланд) шаҳрида жойлашган Минтакавий ваколатхонаси билан ҳамкорликда “Барқарор тараққиёт учун таълимни кучайтириш мақсадида педагоглар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш” мавзусидаги халқаро лойиҳаси;

А1-011. “Номоддий маданий мероснинг табиат ва коинотга оид” билим ва урф-одатларини таълим тизимига татбиқ этиш” мавзусидаги 2015–2017 йилларга мўлжалланган амалий лойиха;

А1-018. “Номоддий маданий мерос ва ўзбек фольклори ижрочилик санъати” номли мультимедиа шаклидаги электрон ўқув қўлланмани 2015–2017 йилларга мўлжалланган амалий лойиха доирасида тайёрлаш.

Ушбу илмий-тадқиқот лойиҳаларида номоддий маданий меросни ўрганиш ҳамда таълим тизимига татбиқ этиш зарурияти қуйидагича асосланади:

- кайд этилган ёш олимлар амалий лойиҳасида ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини шакллантириш умумий ўрта таълим ҳамда маданият ва санъат коллежлари билан чекланиб қолганлиги. Шунингдек, мазкур лойиҳада номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимининг тадқиқ этилиши;

- ЮНЕСКОнинг Бангкок (Таиланд) шаҳрида жойлашган Мингакавий ваколатхонаси билан ҳамкорликдаги “Барқарор таракқиёт учун таълимни кучайтириш мақсадида педагоглар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш” масаласи факат умумий ўрта мактабларнинг 6-синф ўқувчилари мисолида улар ўқийдиган “Жисмоний тарбия” фанида халқ миллий ўйинлари ва “Музыка” фанида эса халқ миллий қўшиқлари билан чегараланганлиги;

- табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатлар анъанавий халқ тақвимлари, табиатдаги ҳодисаларни башорат қилиш, чорвадорлик, дехқончилик, боғдорчилик, миллий саргарошлик, анъанавий табобат, мусика ёрдамида даволаш, иморатсозлик, мироблик ва бошқа фаолият турлари билан боғлиқ билим ва қўникмалар, пазандачилик санъати кабиларни эмпирик ўрганишларнинг етарли даражада эмаслиги;

- номоддий маданий мерос ва ўзбек фольклори ижрочилик санъати номли мультимедиа шаклидаги электрон ўқув қўлланма асосларини ишлаб чиқиш лозимлиги.

Номоддий маданий меросни таълим тизимига татбиқ этишда илмий-тадқиқот лойиҳа ишларини узлуксиз олиб бориш, яъни битирув малакавий, магистрлик, докторлик диссертация ҳамда ўқитувчилик фаолияти билан боғлиқ бўлган илмий-услубий ва илмий-тадқиқот ишларини бажаришда яқиндан ёрдам беради. Мазкур лойиҳаларнинг бажарилишида магистрлик, докторлик

диссертациялари ҳамда илмий-услубий ва илмий-тадқиқот ишлари юзасидан алоқадорлик ва узлуксизликни баён қилиш учун илмий мавзу, илмий тадқиқот, илмий тахмин, илмий ғоя каби илмий-тадқиқот ишларига оид атама, ибора ва бирикмалардан фойдаланилади. Амалиётга жорий этилган мавзуга оид илмий-тадқиқот ишларини таҳлил этиш қуйидаги ҳулосаларга олиб келди:

1. НММга оид илмий-тадқиқот ишларини тубдан такомиллаштириш ва унинг самардорлигини ошириш кадрлар тайёрлаш сифати ва рақобатбардорлигини кучайтиришга, битирув малакавий иш ва диссертация иши мазмунини ва сифатига қўйиладиган мезонлар ва талабларни тайёрлашга, магистрлик ва докторлик диссертацияларини тайёрлашнинг узлуксизлигига асос ярадади.

2. Олий таълим муассасалари ва кадрлар буюртмачларининг тақлифлари асосида илмий-тадқиқот, илмий-педагогик ҳамда ишлаб чиқаришга йўналтирилган дастурлар бўйича мақсадли илмий-тадқиқот ишларини тайёрлашни йўлга қўйиш НММга оид илмий-тадқиқотни юксалтириш заруратини такозо қилади.

3. НММга оид илмий-тадқиқот ишларини узлуксиз давом эттириб, амалиётга жорий этиш илмий тадқиқот ва тажриба, ишлаб чиқариш, илмий-педагогик, илмий-ижодий иш турларини ривожлантириш имконини беради.

4. Илмий-тадқиқот дастурлари, марказлари талаблари даражасида назарий ва амалий таълим, лаборатория машғулотлари, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, диссертацияларни тайёрлаш зарурий ўқув-услубий ва моддий-техник базанинг жорий этилишини таъминлайди.

Танлаган НММ мазмунининг долзарблиги қуйидагиларда ўзифодасини топади:

Биринчидан, НММ бўйича мутахассислар эҳтиёжининг узлуксиз таълим билан узвийлиги.

Иккинчидан, НММга оид муаммоларнинг тизимли тадқиқ этилмаганлиги.

Учинчидан, НММга илмий-тадқиқот ишлари илмий-методик жиҳатдан асосланган ҳолда тизимли ишлаб чиқилмаганлиги.

Ҳулоса қилиб айтганда, илм – шахснинг ўқиш, ўрганиш ва амалий тажриба натижасида орттирган билими асосида илмий тадқиқот, яъни янги билимлар ва назарияларни аниқлаш жараёни тушунилади.